

ПОНЯТТЯ ТА ЗМІСТ ПРАВОЗАХИСНОЇ ФУНКЦІЇ СЛІДЧОГО

Rассматривается понятие, сущность, характер и содержание правозащитной деятельности следователя. Анализируется деятельность следователя по обеспечению защиты прав и законных интересов всех участников досудебных стадий процесса.

Ключевые слова: анализ, правозащитная деятельность, защита прав.

In article are considered concept, essence, character and subject of human rights activity of the investigator. Activity of the investigator for provision of protection of rights and legal interests of all participants of pre-trial stages of judicial process is analyzed.

Key words: analysis, human rights activity, protection of rights.

У кримінально-процесуальному кодексі України (далі КПК України) хоча не достатньо чітко, однак зафіксовано основний публічний обов'язок (функцію) слідчого – розслідування кримінальної справи про злочини (ст. 111 КПК України).

Разом з тим, аналіз діючого законодавства і слідчої практики свідчить, що при розслідуванні кримінальних справ органи досудового слідства виконують ще й цілий ряд інших процесуальних функцій¹.

Особливої уваги та глибокого теоретично-практичного дослідження заслуговує характер і зміст публічно-процесуального обов'язку слідчого, пов'язаного з захистом прав і законних інтересів усіх учасників, які залучаються чи допускаються до кримінально-процесуальної діяльності на її досудових стадіях. Про наявність такої функції вже вказувалося у юридичній літературі². В той же час, сутність, характер і зміст його правозахисної діяльності продовжує залишатися невизначеним через відсутність фундаментальних досліджень з цієї надзвичайно актуальної проблематики.

Це призводить до того, що переважна більшість вчених-правознавців відносять правозахисну діяльність слідчого до загально-процесуальної функції захисту³. Представляється, що це методологічно невірний підхід. По-перше, вищезгадана діяльність завжди направлена лише на спростування або пом'якшення підозри чи пред'явленого обвинувачення. По-друге, вона має чітко визначених законом носіїв, до яких відносяться підозрюваний, обвинувачений, їхні законні представники і захисники. По-третє, зміст функції захисту набагато вужчий від правозахисної діяльності, оскільки до неї не включається захист прав і законних інтересів потерпілого, цивільного позивача, цивільного відповідача, свідка та інших учасників кримінального процесу.

В цей же час дії слідчого направлені не на спростування підозри чи обвинувачення, а на належне забезпечення підозрюваному і обвинуваченому усіх передбачених законом можливостей для захисту. З цією метою слідчий виявляє не тільки обвинувальні, а й виправдальні докази, вияснює як і обтяжуючі так і пом'якшуючі обставини скоєння злочину, приймає заходи для охорони особистих і майнових прав підозрюваного та обвинуваченого. Більше того, всі ці дії він проводить виключно за власною ініціативою, не покладаючись на активність сторони захисту. Окрім того, функція останніх не співпадає із вищевказаною діяльністю слідчого

© АНДРУСЯК Володимир Богданович – ад'юнкт кафедри кримінального процесу Харківського національного університету внутрішніх справ

ні за змістом, ні за її обсягом у зв'язку з різним характером їхніх повноважень. Особа, що проводить досудове слідство не може бути стороною захисту, оскільки вона – представник державного органу, виконує публічну функцію розслідування справи, реалізуючи при цьому на досудових стадіях процесу встановлену ст. 3 Конституції України та ст. 2 КПК України обов'язкову загальнодержавну правозахисну функцію. Вона суттєво відрізняється від функції захисту, що реалізується підозрюваним, обвинуваченим, їх законними представниками та захисниками, оскільки здійснюється не на загальнодержавному рівні, тому що жодна з вказаних осіб не має державно-владних правозахисних повноважень. Призначення функції захисту – «протидія» висуваному обвинуваченню (підозрі), а не захист прав учасників процесу.

Суть і зміст правозахисної діяльності слідчого не вичерпується лише забезпеченням належних можливостей і умов для захисту від підозри чи обвинувачення. Значних зусиль від нього вимагає охорона законотворчої, опорної для держави частини суспільства, яка попадає в орбіту кримінального судочинства у зв'язку з заподіянням їй злочинними діями фізичної, моральної чи майнової шкоди, тобто, виступає в якості жертви злочину і правами, свободами і законними інтересами якої не переймається сторона захисту. Заходи, які приймаються особою, що проводить досудове слідство для відновлення порушених прав потерпілих, відшкодування їм завданих збитків – це значний плац її правозахисної діяльності, який чекає на своїх дослідників.

А хіба окрім підозрюваного, обвинуваченого і потерпілого слідчого не цікавить проблема захисту прав і законних інтересів інших учасників досудових стадій процесу будь-то понятій, спеціаліст, свідок чи інший фізичний учасник кримінального судочинства, організація, державний орган, орган місцевого самоврядування, чи навіть держава в цілому? Мета його правозахисної діяльності – попередити, не допустити порушення прав усіх цих суб'єктів чи сприяти їх відновленню. Разом з тим, деякі автори намагаються включити цей суто правозахисний вид діяльності слідчого у зміст функції розслідування справи⁴. Представляється, що функція розслідування кримінальної справи направлена на повне, об'єктивне і всебічне встановлення обставин справи. Забезпечення прав і законних інтересів кожного учасника процесу здійснюється слідчим виключно з використанням специфічного правозахисного інструментарію, обумовленого характером його діяльності в цілому. Відсутність чітких критеріїв для відмежування різних процесуальних функцій – основна причина їхнього безпідставного змішування, що призводить до дезорганізації слідчої практики.

При реалізації правозахисної функції слідчий вживає заходи не тільки для дотримання норм кримінального судочинства учасниками досудових стадій процесу, але й усіх норм передбачених іншими галузями права, чого не можуть робити представники сторони захисту. Так, він забезпечує підозрюваному і обвинуваченому, які знаходяться під вартою, участь у виборах і референдумах; надає їм можливість зареєструвати правочин у державному органі чи органі місцевого самоврядування, нотаріуса тощо.

Суто правозахисний характер носять статті 52-1–52-5 КПК України про порядок забезпечення державними органами, які ведуть кримінальний процес (в тому числі і слідчими) безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, в разі встановлення достатніх даних про те, що потерпілому, свідку чи іншим учасникам процесу, а також членам їхніх сімей та близьким родичам погрожують

вбивством, застосуванням насилля, знищенням чи псуванням майна або іншим небезпечним протиправним діянням. З метою попередження порушення прав і законних інтересів учасників досудових стадій процесу, слідчий може не проводити конкретну слідчу дію, якщо для її проведення немає підстав і відповідних умов; не приймати конкретне рішення по справі, якщо воно буде незаконним; звільнити затриманого; закрити кримінальну справу тощо.

Ще одним переконливим прикладом реалізації слідчим правозахисної функції є його обов'язок по реабілітації осіб, незаконно притягнутих до кримінальної відповідальності чи підданих засобам процесуального примусу. Виконавши усі дії, пов'язані з реабілітацією особи, слідчий виносить постанову про закриття кримінальної справи, в якій визначає за нею (особою) право на реабілітацію – на відшкодування майнової шкоди, відновлення в трудових, пенсійних та інших правах. Слідчий також направляє їй письмові повідомлення про прийняте рішення за місцем роботи, навчання чи проживання реабілітованого.

Звичайно в одній науковій статті не можливо розглянути усі аспекти правозахисної функції слідчого. Але сама постановка і висвітлення деяких складових цього виду слідчої діяльності свідчить про початкову необхідність як теоретичних напрацювань, так і більш глибокої законодавчої регламентації правозахисної функції слідчого.

1. *Андрусяк В.Б.* Додаткові функції слідчого // Вісник Харківського національного університету ім. В.М. Каразіна. – 2009. – № 841. – Вип. 1 (5). – С. 205–207.
2. *Андрусяк В.Б.* Проблеми забезпечення прав і свобод людини органами досудового слідства // Досудове слідство: шляхи вдосконалення кримінального та кримінально-процесуального законодавства. Матеріали Всеукраїнської наук.-практ. конф., 30 листопада 2008 р., м. Івано-Франківськ. – Івано-Франківськ, 2008. – С. 191–193, *Міноков А.* Забезпечення конституційних прав і свобод людини та громадянина органами досудового слідства МВС України // Право України. – 2002. – № 7. – С. 22 – 27; *Сухарев А.Я.* Права человека и правозащитная деятельность государства // Права человека в России и правозащитная деятельность государства: Сб. материалов Всероссийской научно-практической конференции, 12 мая 2003 г. / Под ред. В.Н. Лопатина. – СПб., 2003. – С. 7–12; *Коротков А.П.* Защита прав человека путем применения норм уголовного и уголовно-процессуального закона // Права человека в России и правозащитная деятельность государства: Сб. материалов Всероссийской научно-практической конференции, 12 мая 2003 г. / Под ред. В.Н. Лопатина. – СПб., 2003. – С. 190–195.
3. *Савицкий В.М.* Очерк теории прокурорского надзора. – М., 1975. – С. 27; *Адаменко В.Д.* Особенности охраны обвиняемого // Пятьдесят лет кафедре уголовного процесса УрГЮА (СЮИ). Материалы Международной науч.-практ. конф., 27–28 января 2005 г. – Екатеринбург, 2005. – Ч. 1. – С. 3–8.
4. *Мельников Н.В.* Прокурорская власть и личность. Правовые средства обеспечения конституционных прав и свобод граждан России. – М., 2003. – С. 44; *Вьдря М.М.* Участники предварительного расследования: Учеб.пособ. – Волгоград, 1972. – С. 16–17.